

УДК 159.944

DOI 10.32755/sjeducation.2024.01.363

ДИФЕРЕНЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ ДО ПРАЦІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Шимко Віталій Артурович, доктор психологічних наук,
старший науковий співробітник,

професор кафедри професійної психології,

Національна академія СБУ

(вул. М. Максимовича, 22, м. Київ, 03066,

e-mail: shymko@outlook.com)

ORCID: 0000-0003-4937-6976

Scopus Author: 5720-4110-630

Researcher: C-8373-2017

Дослідження націлене на вивчення впливу воєнного стану на ставлення працівників до своєї роботи та визначення диференціально-психологічних особливостей, що впливають на цей процес. Мета статті полягає в обґрунтованій розробці управлінських стратегій, спрямованих на полегшення впливу воєнного стану на психічний стан працівників і підтримку їхнього позитивного ставлення до праці. Методика дослідження охоплювала анонімне анкетування персоналу (1667 респондентів), аналіз результатів за допомогою One-Way ANOVA та мультиноміального регресійного аналізу.

Отримані результати свідчать про важливість таких особливостей, як дружжелюбність, емоційна стабільність і відкритість новому досвіду у формуванні позитивного ставлення до праці під час воєнного стану. Виявлені взаємозв'язки між цими особливостями та впливом воєнного стану вказують на необхідність розвитку соціальних компетенцій серед персоналу.

Соціальні фактори, такі як задоволеність атмосферою в колективі, стосунки з колегами й рідними, вплив офісних умов і домашнього побуту, також виявились важливими для формування ставлення до праці в умовах воєнного стану. Сприятливе робоче середовище та підтримка від колег можуть виявитися суттєвими для збереження позитивного психологічного клімату й ефективності праці.

У контексті управлінських рекомендацій дослідження наголошує на важливості розвитку особистісних якостей працівників, зокрема дружжелюбності, а також виробленні стратегій підтримки соціального та психологічного благополуччя в колективі. Управлінські втручання мають бути насамперед спрямовані на жіночу частину персоналу і тих, хто неодружений та обіймає некерівну посаду на підприємстві.

Стаття робить важливий внесок у розуміння механізмів адаптації працівників до стресових умов та пропонує конкретні підходи до управління психосоціальним кліматом в організаціях під час кризових ситуацій. Зазначені результати

можуть бути корисними для управлінців і кадрових служб, що прагнуть забезпечити ефективне управління персоналом в умовах нестабільності та підвищити загальний рівень робочого комфорту і мотивації.

Ключові слова: воєнний стан, диференціально-психологічні особливості, велика п'ятірка, п'ятифакторна модель особистості, ставлення до праці, мотивація, демотивація.

DIFFERENTIAL PSYCHOLOGICAL FEATURES OF ATTITUDES TOWARD WORK IN A STATE OF WAR

Shymko Vitalii, Doctor of Sciences (Psychology), Senior Researcher,
Professor of Professional Psychology Department,
National Academy of the Security Service of Ukraine
(22 Mykhaila Maksymovycha Street, Kyiv, 03066, Ukraine,
e-mail: shymko@outlook.com)
ORCID: 0000-0003-4937-6976
Scopus Author: 5720-4110-630
Researcher: C-8373-2017

The study aims to investigate the impact of a state of war on employees' attitudes towards their work and identify the differential psychological features influencing this process. The article's goal is to develop justified management strategies aimed at mitigating the effects of the state of war on the employees' mental well-being and supporting their positive work attitudes. The research methodology included anonymous surveys of personnel (1667 respondents), analysis of results using One-Way ANOVA, and multinomial regression analysis.

The obtained results emphasize the significance of traits such as friendliness, emotional stability, and openness to new experiences in shaping a positive work attitude during a state of war. The identified correlations between these traits and the impact of the state of war underscore the need for the development of social competencies among the employees. Social factors, such as satisfaction with the team atmosphere, relationships with colleagues and family, and the influence of office conditions and domestic life, also proved essential for shaping work attitudes in a state of war. A supportive work environment and colleague assistance can be crucial for maintaining a positive psychological climate and work efficiency.

In the context of managerial recommendations, the research emphasizes the importance of developing employees' personal qualities, particularly friendliness, and formulating strategies to support social and psychological well-being in the workplace. Managerial interventions should primarily target female employees and those who are unmarried and hold non-managerial positions in the organization.

The article makes a significant contribution to understanding the mechanisms of employee adaptation to stressful conditions and proposes specific approaches to managing psychosocial climate in organizations during crisis situations. The findings can be valuable for managers and HR departments seeking to ensure effective personnel management in unstable conditions and enhance overall workplace comfort and motivation.

Key words: state of war, differential psychological features, Big Five, five-factor model of personality, attitudes toward work, motivation, demotivation.

Постановка проблеми. Умови війни, сповнені стресу, страждань і невизначеності, неодмінно впливають на кожний аспект людського життя, включно з професійною сферою. Соціально-психологічна атмосфера та економіко-культурні наслідки війни накладають величезний вплив на психіку та емоційний стан особистості, що знову актуалізує необхідність вивчення диференціально-психологічних особливостей ставлення до праці в умовах воєнного стану.

Особистісне ставлення до праці в контексті воєнного стану постає важливим фактором, що визначає якість життя працівників та їхню здатність ефективно функціонувати в надзвичайних обставинах. Ця стаття присвячена вивченню того, як сучасні українські реалії можуть впливати на індивідуальне сприйняття праці, мотивацію та психологічний стан людей у професійному середовищі.

Дослідження диференціально-психологічних особливостей ставлення до праці в умовах воєнного стану не лише дозволяє краще зрозуміти психологічні механізми адаптації до стресових ситуацій, а й надає підстави для розробки ефективних стратегій підтримки психічного здоров'я та підвищення працездатності учасників професійного співтовариства.

У цьому контексті стаття присвячена розгляду різноманітних факторів, що впливають на особистісне ставлення до праці під час війни, здійснює аналіз їхньої взаємодії та надає обґрунтовані практичні рекомендації для забезпечення психологічної підтримки в умовах надзвичайних обставин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Майже відразу після початку повномасштабної агресії проти України у вітчизняних і міжнародних виданнях почали з'являтися перші публікації, присвячені різним аспектам праці в умовах воєнного стану. Зокрема, досліджуються відповідні правові питання [1–3]. Чимало уваги приділяється освітньо-педагогічній галузі [4–8]. Цікавить сфера охорони здоров'я [9; 10]. Вивчаються питання праці в контексті управління і менеджменту в державних і недержавних секторах [11–15] та в багатьох інших соціально-трудовах сферах.

Окрему дослідницьку категорію складають дослідження особистісних трансформацій представників різних професій-

них галузей в умовах воєнного стану [16–22]. Цей науково-прикладний кластер перебуває на самому початку свого становлення і потребує суттєвого розширення як фахового діапазону професій, так і кількісного збільшення проведених спостережень, замірів, експериментів тощо. У перспективі це забезпечить можливість проведення ґрунтовного вивчення проблематики особистісного ставлення до праці в умовах воєнного стану за допомогою порівняння отриманих результатів у різних трудових галузях. Нині одним з поточних недоліків залишається низька увага вчених до місця й ролі саме диференціально-психологічної складової у виникненні, формуванні та перебігу зазначеного ставлення.

Мета статті – дослідити взаємозв'язок між диференціально-психологічними особливостями фахівців та їх ставлення до праці з метою обґрунтованої розробки важелів ефективного управлінського впливу на основі індивідуального підходу в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Задля досягнення вказаної мети нами проаналізовані результати анонімного анкетування персоналу ДУ «Центр пробації», в якому взяли участь 1667 респондентів (представники центральної організаційної ланки та регіональних підрозділів установи по всій Україні). Дослідження було проведено у вересні 2023 року за допомогою анкети, яка охоплювала набір соціально-демографічних характеристик, ряд запитань щодо сприйняття респондентами різних аспектів їх повсякденної праці, а також українську адаптацію короткого п'ятифакторного опитувальника особистості TIPI (10-пунктовий вербальний тест рис особистості, розроблений С. Гослінгом, П. Ренфру і В. Свонном) [23].

Зразок анкети, набір отриманих даних та розгорнуті результати їх математико-статистичної розробки (IBM SPSS Statistics 27.0.1.0) розміщено для докладного ознайомлення зацікавленою науковою спільнотою в Гарвардському міжнародному репозиторії [24]. З огляду на міркування доцільної лаконічності в цій публікації наведені лише найбільш сутнісні результати щодо сформульованої вище мети дослідження. Передуючи їх викладу, уточнимо провідні характеристики вибірки.

Зокрема зазначимо, що найбільша частка учасників (24,1 %) перебуває у віковому діапазоні від 36 до 40 років. Відносно молоді групи також добре представлені: 12,4 % – у віці від 26 до 30 років і 20,9 % – у віці від 31 до 35 років. З іншого боку, серед респондентів – менша частка тих, хто належить до старших вікових груп. Наприклад, лише 1,4 % мають вік від 56 до 60 років, а ті, хто старше 60 років, складають усього 0,8 % від загальної кількості. Більшість учасників є одруженими (63,9 %), менша кількість неодружених (22,4 %) і розлучених (13,7 %). Також більшість учасників не має дітей (34,5 %), але є значна кількість тих, хто має одну (40,2 %) або дві (23,5 %) дитини. Поділ респондентів за категоріями посад засвідчив, що більшість учасників є працівниками (71,5 %), а решта – керівниками (28,5 %).

Розподіл часток респондентів щодо впливу воєнного стану на їх ставлення до роботи зображено на рисунку 1, а усереднені показники параметрів «Великої п'ятірки» у відповідних групах представлено на рисунку 2.

Для оцінки диференціально-психологічних відмінностей у відповідних групах ми застосували One-Way ANOVA. З огляду на суттєво різну кількість респондентів у цих групах та непереконливі показники гомогенності дисперсій відповідних змінних було застосовано тест Brown-Forsythe (табл. 1), а для Post-Hoc порівняння використано критерій Games-Howell.

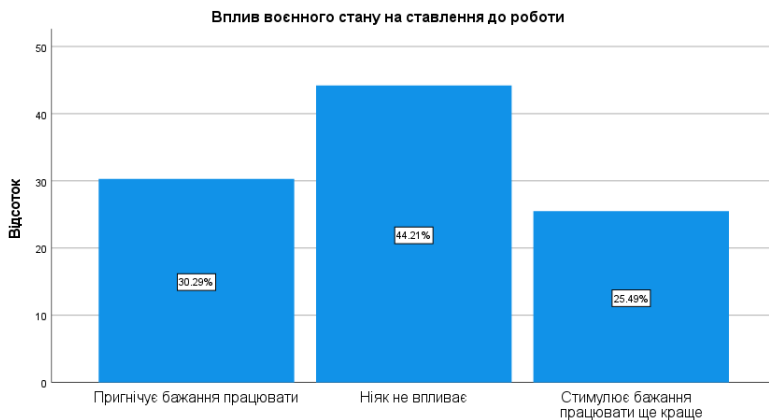

Рис. 1. Вплив воєнного стану на ставлення до роботи

(складено автором)

Вплив воєнного стану на ставлення до роботи

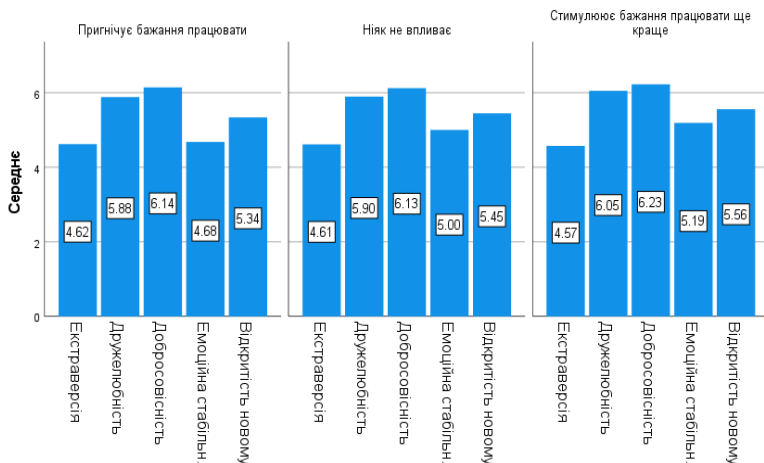

Рис. 2. Середні показники рис «Великої п'ятірки» в різних групах (складено автором)

Таблиця 1 – Результати ANOVA (Brown-Forsythe). Диференціально-психологічні відмінності респондентів, згрупованих за впливом воєнного стану на ставлення до роботи (складено автором)

Parameters	tatistica	f1	f2	ig.	ta-square d
Екстраверсія	.384	2	1439.671	.681	>.001
Дружелюбність	7.362	2	1435.531	.001	.009
Добросовісність	2.832	2	1457.465	.059	.003
Емоційна стабільність	26.434	2	1448.395	.000	.031
Відкритість новому досвіду	6.043	2	1459.779	.002	.007

З'ясовані достовірні міжгрупові відмінності за показниками дружелюбності, емоційної стабільності та відкритості новому досвіду супроводжуються відверто низькими показниками Eta-squared (табл. 1). Такий критерій характеризує величину ефекту (effect size) з точки зору впливу незалежної

змінної (в цьому випадку – частина респондентів з різною оцінкою впливу воєнного стану на ставлення до роботи) на дисперсію залежних змінних (диференціальних складових п'ятифакторної моделі особистості).

Поряд з вказаним Post-Hoc аналіз виявив статистично достовірні відмінності в усіх трьох групах лише за рисою «емоційна стабільність». Дружелюбність відрізнялась між двома парами груп: 1 (пригнічує бажання працювати) і 3 (стимулює бажання працювати ще краще) та між 2 (ніяк не впливає) і 3. Відкритість новому досвіду виявилась різною лише в протилежних групах – 1 і 3.

Отже, з огляду на дещо невиразний характер виявлених відмінностей було застосовано мультиноміальний регресійний аналіз із залежною змінною – вплив воєнного стану на ставлення до роботи (табл. 2). Поряд зі складовими «Великої п'ятірки» до регресійної моделі були внесені такі предиктори: вік, стать, сімейний статус, кількість дітей, тип займаної посади (працівник або керівник), самооцінка стану психологічного здоров'я. Зауважимо, що тут і далі наводяться витяги з регресійних моделей, в яких містяться лише статистично значущі параметри (повні зведення розміщені в репозиторії [24]).

Роль стану психологічного здоров'я (рис. 3) в регресійній моделі є цілком очікуваною і очевидною, адже ця змінна статистично виразно і переконливо впливає на імовірності потрапляння респондентів у протилежні групи (табл. 2).

Рис. 3. Самооцінка респондентами стану психологічного здоров'я

(складено автором)

Примітно, що емоційна стабільність «відповідає» лише за виникнення або ж нівелювання пригніченого ставлення до роботи в умовах воєнного стану, проте не бере участі у стимуляції бажання працювати ще краще. Таку функцію забезпечує елемент «Великої п'ятірки» – дружелюбність. Також інформативним є те, що шанси потрапити у відповідну групу респондентів є статистично достовірно меншими в жінок, неодружених і тих досліджуваних, які не обіймають керівні посади. Ми вважаємо, що викладені особливості є корисними для розуміння напрямів роботи з усунення і профілактики трудової демотивації через війну та визначення груп ризику.

Щодо з'ясування ставлення до праці, то при розробці дизайну дослідження ми вирішили відмовитися в опитувальнику від традиційно широкоживаної лінгвосемантичної концепції «задоволення» на користь такої редакції відповідного запитання: «Зазвичай наскільки по-людськи Вам приємно виконувати повсякденну роботу?» (рис. 4). Ми вважаємо, що більш емоційно-орієнтований підхід стимулюватиме більшу автентичність відповідей респондентів. Результати відповідного регресійного аналізу представлено в табл. 3.

*Рис. 4. Емоційне ставлення до праці респондентів
(складено автором)*

Таблиця 2 – Параметри мультиноміальної регресії (витяг). Прогнозована змінна: вплив воєнного стану на ставлення до роботи (складено автором)

Parameter		B	Std. Error	Wald	df	Sig.	Exp (B)	95 % Confidence Interval for Exp(B)	
								Lower Bound	Upper Bound
Припінчує	Емоційна стабільність	-.128	.062	4.265	1	.039	.880	.779	.994
	Стан психологічного здоров'я	-.625	.098	40.366	1	.000	.535	.442	.649
Стимулює	Дружелюбність	.242	.103	5.493	1	.019	1.274	1.040	1.559
	Стан психологічного здоров'я	.384	.101	14.341	1	.000	1.468	1.203	1.790
	[Стать=жіноча]	-.489	.152	10.398	1	.001	.613	.455	.825
	Сімейний статус=неодружений	-.460	.233	3.879	1	.049	.631	.400	.998
	Категорія посади=працівник	-.292	.144	4.130	1	.042	.747	.563	.990

Примітка: референтна група: воєнний стан ніяк не впливає.

Таблиця 3 – Параметри ординальної регресії (витяг). Прогнозована змінна: «Зазвичай наскільки по-людськи Вам приємно виконувати повсякденну роботу?» (складено автором)

Parameter	B	Std. Error	Wald Chi-Square	df	Sig.	Exp(B)	95 % Wald Confidence Interval for Exp(B)	
							Lower	Upper
Дружелюбність	.201	.0435	21.364	1	.000	1.222	1.123	1.331
Вік	.045	.0182	6.161	1	.013	1.046	1.010	1.084
Стан психологічного здоров'я	.421	.0453	86.547	1	.000	1.524	1.394	1.665
Вплив воєнного стану на ставлення до роботи	.270	.0393	47.124	1	.000	1.310	1.213	1.415

Укотре констатуємо важливу роль стимулюючого сприйняття воєнного стану і гарного психологічного здоров'я у впливі на імовірності потрапляння до груп респондентів із суб'єктивно приємним ставленням до роботи. Дещо менш очікуваним виявився аналогічний вплив змінної – вік. Проте з огляду на показник $E_{hr}(B)$ йдеться про несуттєвий приріст вірогідності потрапляння до більш високої категорії прогнозованої змінної при збільшенні віку на 5 років (табл. 3). Також, на нашу думку, цілком логічним є і позитивний вплив такої складової «Великої п'ятірки», як дружелюбність.

Зауважимо, що саме ця риса фігурувала як достовірний предиктор також і в попередній регресійній моделі (табл. 2). Це натякає на те, що досліджуваний предмет (ставлення до праці в умовах воєнного стану), окрім диференціально-психологічної складової, має й інший вимір. Оскільки йдеться про таку особистісну характеристику як дружелюбність, то є логічним припустити, що цей вимір – соціальний. Ми перевірили викладене припущення за допомогою побудови ще однієї мультиноміальної регресійної моделі, до якої цього разу внесли як предиктори такі змінні: задоволеність атмосферою в колективі, вплив стосунків з керівництвом та з колегами на ставлення до роботи, вплив офісних умов і домашнього побуту, а також думки респондентів щодо відповідності рівня заробітної плати виконуваним обов'язкам (табл. 4).

Як бачимо, зовнішні соціально-середовищні параметри мають неабиякий вплив на ставлення до праці в умовах воєнного стану. Задоволеність загальною атмосферою в колективі перешкоджає робочій демотивації через війну, проте стимулюючим чинником є більш конкретизовані стосунки з колегами й рідними. Цікавим є те, що цей аналіз не виявив впливу керівників, тобто аспект управлінської культури залишився поза факторним полем. Індикативним є позитивна значущість робочого і домашнього побуту та водночас лише негативний вектор впливу зарплатного чинника. Іншими словами, попри важливість фізичного комфорту досліджувану проблематику просто грошима не вирішиш.

Таблиця 4 – Параметри мультиноміальної регресії (витяг).
Прогнозована змінна: вплив воєнного стану на ставлення до роботи (складено автором)

Parameter	B	Std. Error	Wald	df	Sig.	Exp (B)	95 % Confidence Interval for Exp(B)		
							Lower Bound	Upper Bound	
Пригнічує	Задоволеність атмосферою в колективі	-.277	.087	10.124	1	.001	.758	.639	.899
	Відповідність зарплати виконуваним обов'язкам	-.388	.082	22.632	1	.000	.678	.578	.796
Стимулює	Вплив стосунків з колегами на ставлення до роботи	.553	.178	9.641	1	.002	1.738	1.226	2.465
	Вплив офісних умов на ставлення до роботи	.365	.098	13.939	1	.000	1.440	1.189	1.744
	Вплив домашнього побуту на ставлення до роботи	.725	.168	18.584	1	.000	2.065	1.485	2.871
	Вплив з рідними та близькими на ставлення до роботи	1.089	.169	41.716	1	.000	2.970	2.134	4.132

Примітка: референтна група: воєнний стан ніяк не впливає.

Висновки. Дослідження взаємозв'язку між диференціальними психологічними особливостями фахівців та їх ставленням до праці в умовах воєнного стану виявило ряд ключових аспектів, які можуть бути важливими для розвитку стратегій управління та підтримки персоналу в надзвичайних ситуаціях.

По-перше, підтверджено спостереження інших дослідників, що воєнний стан суттєво впливає на ставлення працівників до їхньої роботи. Розподіл часток та усереднені показники рис «Великої п'ятірки» свідчать про різні відгуки та реакції на воєнний стан у різних групах, що вказує на важливість індивідуального підходу в управлінні персоналом у подібних умовах.

По-друге, диференціально-психологічні відмінності у рисах, таких як дружелюбність, емоційна стабільність і відкритість новому досвіду, виявились ключовими факторами, що визначають ставлення до праці в умовах війни. Дружелюбність, зокрема, виявилась значущою в регулюванні міжособистісних стосунків у колективі та сприяє позитивному ставленню до праці.

По-третє, соціальні фактори, такі як задоволеність атмосферою в колективі, стосунки з колегами й рідними, вплив офісних умов і домашнього побуту, також виявились важливими для формування ставлення до праці в умовах воєнного стану. Сприятливе робоче середовище та підтримка від колег можуть виявитися суттєвими для збереження позитивного психологічного клімату й ефективності праці.

У контексті управлінських рекомендацій дослідження наголошує на важливості розвитку особистісних якостей працівників, зокрема дружелюбності, а також виробленні стратегій підтримки соціального та психологічного благополуччя в колективі. Управлінські втручання повинні бути насамперед спрямовані на жіночу частину персоналу й на тих, хто не-одружений і обіймає некерівну посаду на підприємстві.

Загалом ці висновки вказують на необхідність комплексного й індивідуалізованого підходу до управління персоналом в умовах воєнного стану для збереження високої мотивації та ефективності роботи колективу.

Список використаних джерел

1. Самойлович А. А. Дотримання прав людини і громадянина в Україні під час воєнного стану. *Проблеми науки і практики, завдання та шляхи їх вирішення* : матеріали ХХ Міжнародної науково-практичної конференції (Варшава, 24 травня 2022). С. 289–290.

2. Коваленко, О. О. Концепт «право на безпечні і здорові умови праці» як складова гідної праці в Україні в реаліях режиму воєнного стану. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО»*. 2022. Вип. 5. URL: <https://doi.org/10.34142/23121661.2022.36.13>.

3. Трюхан О. А. До питання встановлення інвалідності в умовах воєнного стану: новації законодавства. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 5. С. 15–19. URL: <https://doi.org/10.32782/chem.v5.2022.3> (дата звернення: 29.02.2024).

4. Бутенко К. В., Райтаровська І. В., Родигіна В. П., Мартиненко О. М., Богомол Н. Д. Сутність та структура формування готовності тренерів з однокласників до згуртування спортивного колективу в умовах воєнного стану. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2022. Вип. 82. С. 30–35. URL: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.82.4>.

5. Освіта України в умовах воєнного стану : інформ.-аналіт. зб. / за заг. ред. С. Шкарлета. Київ : МОН України, 2022. 358 с. URL: <https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/handle/123456789/3571>.

6. Хоменко-Семенова Л., Прохоренко Я. Вплив інформаційного контенту на емоційну стійкість студентів з во в умовах воєнного стану. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*. 2022. Вип. 1 (20). С. 129–134. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/58489>.

7. Військово-патріотичне виховання учнівської та студентської молоді, курсантів у спортивному гуртку «Бойовий хортинг» в умовах воєнного стану / З. Діхтяренко та ін. URL: <https://university-edu.science/handle/123456789/37>.

8. Голубенко Т., Діордіца І., Сіра Л. Особливості психолого-педагогічної адаптації здобувачів вищої освіти до освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Наукові інновації та передові технології*. 2022. № 6 (8). С. 112–123.

9. Драна Ю. Ю. Динаміка емоційного вигорання медичних працівників приватної клініки до та під час воєнного стану : кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра спеціальності «Психологія». Київ : Національний авіаційний університет, 2022. 49 с. URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/55787>.

10. Чорна В. В. Психологічний стан здоров'я медичних працівників закладів охорони здоров'я під час воєнного стану. *Vectors of the development of science and education in the modern world: collective monograph*. California : Sherman Oaks, 2023. P. 221–252.

11. Головань Т. Г. Податкова політика в умовах воєнного стану. Виклики правничої професії в умовах воєнного стану : матеріали круглого столу до Дня юриста (м. Харків, 6 жовтня 2022) / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди, Харків. нац. екон. ун-т ім. С. Кузнеця. Харків, 2022. С. 31–34. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/8819>.

12. Ваганова І. М. Дистанційна зайнятість в умовах воєнного стану. *Захист прав людини в умовах воєнного стану* : збірник матеріалів науково-практичної конференції; 31 січня 2023 року. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2023. 128 с.

13. Медведенко С. В., Медведенко Н. В. Засади стратегічного управління в умовах воєнного стану в органах та підрозділах Національної поліції України. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 200–206.

14. Молодіжне підприємництво в умовах воєнного стану : практичний порадник / Л. О. Базиль, В. Б. Байдулін, І. А. Гриценюк, Л. М. Єршова, В. Ф. Орлов, М. О. Савченко, М. Т. Теловата. Київ : Інститут професійної освіти НАПН України, 2022. 96 с.

15. Горин В. П., Савчук С. В. Резерви нарощування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах воєнного стану. *Агросвіт*. 2023. № 13. С. 11–20. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48273>.

16. Буданова М. Воєнний стан і можливі трансформації особистості поліцейського. *Юридична психологія*. 2023. № 1 (32). С. 79–85.

17. Пилипенко Л. В., Пристайко Ю. Р. Емпіричне дослідження впливу воєнного стану на психічне здоров'я особистості юнацького віку. *Наукові записки Львівського державного університету безпеки життєдіяльності. Педагогіка і психологія*. 2023. Т. 1. С. 58–66. URL: <https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/handle/123456789/12153>.

18. Романовський О., Штученко І., Татівська М., Вракіна В. Психологічні чинники формування стану щастя особистості під час воєнного стану. *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2022. № 3. С. 3–17.

19. Касьянова О., Разумна А. Актуалізація екзистенціального аспекту професійної ідентичності як чинник виховання особистості майбутніх лікарів в умовах воєнного стану в Україні. *Grail of Science*. 2022. Вип. 4 (17). С. 301–307.

20. Мілорадова Н. Е., Невинна В. І. Розвиток життєстійкості особистості в умовах воєнного стану. *Забезпечення психологічної допомоги в секторі безпеки та оборони України* : зб. тез II Всеукр. міжвід. психол. форуму (Київ, 30 травня 2023). Київ, 2023. С. 140–144.

21. Роденкова В. А. Психічні стани особистості в умовах воєнного стану. *Психологічні читання* : зб. матеріалів ІХ Наук.-практ. конф. молод. вчених (Харків, 1 грудня 2023). Харків : ХНУВС, 2023. Т. 1. С. 168–170.

22. Предко В. В. Психологічні особливості прояву життєстійкості учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану. *Наукові проекти соціально-гуманітарного факультету ЗУНУ*. 2022. № 1. С. 209–210.

23. Кліманська М., Галецька І. Українська адаптація короткого п'ятифакторного опитувальника особистості ТІРІ (ТІРІ-UKR).

Психологічний часопис. 2019. Т. 5. № 9. С. 57–74. URL: <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.9.4>.

24. Shymko, V. Job satisfaction and work motivation under the martial law conditions. Big five personality traits survey. *Harvard Dataverse*, 2024. V. 7. URL: <https://doi.org/10.7910/DVN/A5MPPS>.

References

1. Samoilovych, A. A. (2022), "Observance of human and civil rights in Ukraine during martial law", *Problems of science and practice, tasks and ways to solve them* : materials of the XX International scientific and practical conference (Warsaw, 24 May 2022), pp. 289–290.

2. Kovalenko, O. O. (2022), "The concept of 'the right to safe and healthy working conditions' as a component of decent work in Ukraine in the realities of martial law", *Collection of scientific papers of H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University "PRAVO"*, Vol. 36, available at: <https://doi.org/10.34142/23121661.2022.36.13>.

3. Triukhan, O. A. (2022), "On the issue of establishing disability under martial law: legislative innovations", *Juris Europensis Scientia*, Issue 5, pp. 15–19, available at: <https://doi.org/10.32782/chern.v5.2022.3> (accessed 29 February 2024).

4. Butenko, K. V., Raitarovska, I. V., Rodyhina, V. P., Martynenko, O. M., Bohomol, N. D. (2022), "Essence and structure of formation of martial arts coaches' readiness to unite a sports team under martial law", *Pedagogy of forming a creative personality in higher and secondary schools*, No. 82, pp. 30–35, available at: <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2022.82.4/>.

5. Education in Ukraine under martial law: informational and analytical collection (2022) / in Shkarlet, S. (Ed.), Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, available at: <https://library.megu.edu.ua:9443/jspui/handle/123456789/3571>.

6. Khomenko-Semenova, L. and Prokhorenko, Ia. (2022), "The influence of information content on the emotional stability of university students under martial law", *Bulletin of the National Aviation University. Series: Pedagogy. Psychology*, Issue 1 (20), pp. 129–134, available at: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/58489>.

7. Military-patriotic education of pupils and students, cadets in the sports club "Combat Horting" under martial law / Dikhtiarenko, Z. and others, available at: <https://university-edu.science/handle/123456789/37>.

8. Holubenko, T., Dirditsa, I. and Sira, L. (2022), "Features of psychological and pedagogical adaptation of higher education students to

the educational process under martial law", *Scientific innovations and advanced technologies*, No. 6 (8), pp. 112–123.

9. Drana, Yu. Yu. (2022), Dynamics of emotional burnout of medical workers in a private clinic before and during martial law : Bachelor Thesis in Psychology, National Aviation University, Kyiv, available at: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/55787>.

10. Chorna, V. V. (2023), "Psychophysiological state of health of health care workers in health care institutions during martial law", *Vectors of the development of science and education in the modern world* : collective monograph, Sherman Oaks, California, pp. 221–252.

11. Holovan, T. H. (2022), "Tax policy under martial law", *Challenges of the legal profession under martial law* : materials of the round table dedicated to the Lawyer's Day (Kharkiv, 6 October 2022), H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, S. Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, pp. 31–34, available at: <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/8819>.

12. Vahanova, I. M. (2023), *Remote employment under martial law. Protection of human rights under martial law* : materials of the scientific and practical conference (Kharkiv, 31 January 2023), S. Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv.

13. Medvedenko, S. V. and Medvedenko, N. V. (2022), "Principles of strategic management under martial law in the bodies and units of the National Police of Ukraine", *South Ukrainian Law Journal*, No. 1–2, pp. 200–206.

14. Youth entrepreneurship under martial law : a practical guide (2022) / Bazyl, L. O., Baidulin, V. B., Hrytseniuk, I. A., Yershova, L. M., Orlov, V. F., Savchenko, M. O. and Telovata, M. T., Institute of Professional Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv.

15. Horyn, V. P. and Savchuk, S. V. (2023), "Reserves for increasing financial resources of territorial communities under martial law", *Agrosvit*, No. 13, pp. 11–20, available at: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/48273>.

16. Budanova, M. (2023), "Martial law and possible transformations of a police officer's personality", *Legal psychology*, No 1 (32), pp. 79–85.

17. Pylypenko, L. V. and Prystaiko, Yu. R. (2023), "An empirical study of the impact of martial law on the mental health of adolescents", *Scientific Notes of Lviv State University of Life Safety. Pedagogy and psychology*, Vol. 1, pp. 58–66, available at: <https://sci.ldubgd.edu.ua/jspui/handle/123456789/12153>.

18. Romanovskyi, O., Shtuchenko, I., Tatievska, M., Vrakina, V. (2022), "Psychological factors in the formation of the state of happiness of a personality during martial law", *Theory and practice of social systems management*, No. 3 , pp. 3–17.

19. Kasianova, O. and Razumna, A. (2022), "Actualization of the existential aspect of professional identity as a factor in the education of future doctors in the conditions of martial law in Ukraine", *Grail of Science*, Vol. 4 (17), pp. 301–307.

20. Miloradova, N. E. and Nevynna, V. I. (2023), "Development of personal resilience under martial law", *Providing psychological assistance in the security and defense sector of Ukraine : materials of the II All-Ukrainian interdepartmental psychological forum* (Kyiv, 30 May 2023), Kyiv, pp. 140–144.

21. Rodenkova, V. A. (2023), "Mental states of a person under martial law", *Psychological readings : materials of the IX Scientific and practical conference of young scientists* (Kharkiv, 1 December 2023), Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, Vol. 1, pp. 168–170.

22. Predko, V. V. (2022), "Psychological peculiarities of manifestation of resilience of educational process participants in martial law", *Scientific projects of the faculty of social sciences and humanities of ZUNU*, No. 1, pp. 209–210.

23. Klimanska, M. and Haletska, I. (2019), "Ukrainian adaptation of the short five-factor personality inventory TIPI (TIPI-UKR)", *Psychological journal*, No. 5 (9), pp. 57–76, available at: <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.9.4>.

24. Shymko, V. (2024), "Job satisfaction and work motivation under the martial law conditions. Big five personality traits survey", *Harvard Dataverse*, V. 7, available at: <https://doi.org/10.7910/DVN/A5MPPS>.